

Kitabiyat:

Topkapı sarayı müzesindeki coğrafî eserler ve hartalar

Yazan: General
Abdurrahman Aygün

Kurunu ulâ, kurunu vusta ve kurunu ahirede bir çok Türk ulema ve mühendislerinin ve hele Türk bahriyununun hartaçılığa ve coğrafyacılığa ne derecede büyük hizmetler ettiği, mecmuamızın sayfalarında vakit vakit yazılmış ve nesli hazırın ve bütün cihani beşeriyetin enzarı ibretine vazedilmişdir. Esasen daha bir çok yüksek simalar da vardır. Sırası geldikçe bunları da tanıtacağız. Ezcümle 10. asrı hicrî ulemaından "Ali Macar Reis," namındaki bir hartaçımız, bunların serfirazanındandır. Bu zatın eserleri, 1935 senesinde hükümet cumhuriyemizce bastırılmıştır.

Binaenaleyhecdadımızın bu baptaki himmetleri hakkında iyi bir fikir edinmek ve ledelicap lâyemut eserlerinden istifade edilmek üzere yalnız Topkapı sarayı müzesinde mahfuz bulunan Türk âsâr ve hartalar ile bazı sefaretnamelerle alâkadar olduk.

İstanbulun ve Anadolunun sair kütüphanelerinde bulunduklarına şüphe etmediğim coğrafî eserler ve hartalar bunlardan hariçtir. Çünkü onları tedkik fırsatını henüz bulamadım.

Evet görülmeli ve samimî surette itiraf olunmalıdır ki , ecda-
dımız hakikaten bu hususta dahi fevkalbeşer bir kafa ile
çalışmışlar ve pek değerli işler vucuda getirmişlerdir.

Biz bunlardan intihap ettiğimiz bir kısmın numaralarile
ve ufak birer izahatla işbu mecmuamıza derc ediyoruz.

**Topkapı sarayı müzesinin (Yeni kütüphane)
dairesindeki hazine kitapları**

Kütüphane numarası	Nevi	Tarihi	Yapanın ismi
1 § 388/35750/ (31)	Harta	1139 H	?

Hulasa : Tibet ve Hindistan hududundan adalar denizi havzasına kadar olan yerleri yani Efganistan, Türkistan, İran Kafkasya, Anadolu, Surye ve Mısır ülkelerini gösterir. İpekli kumaş üzerine yapılmış olup 1.50×2.10 M. ebadındadır . Boyalı olup ana yolları ve bu yollar üzerindeki menzilleri ve Anadolunun eyalet taksimatını göstermektedir. Sivas ve Şark eyaletleri, İran havzasına kadar yıpranmış ve parçalanmıştır. Nevşehirli damad İbrahim paşa zamanında yapılmış olduğu maznundur. Son derecede kıymetli olup basdırılmağa layıktır.

2 § 575/35939 (33) Kitabülbahriye 932 Hicrî. Pirî Reis

Bu nushada 215 harta vardır. Harta ve gemi resimleri boyalı ve müzehheptir. Diger nushalardaki harta ve resimlere nisbetle bunlar daha ince ve itinalı yapılmıştır.

3 § 577/35941 (34) Haritai bahriye 970 Hicrî. Ali Macar Reis

Ceylan derisi üzerine muntazam ve eyi surette teclit edilmiş bir atlasıdır. İçerisinde bir musattah küre ile Akdeniz ve şubelerini gösterir altı hartası vardır. Bu harta deniz coğrafyasının onuncu asıldaki vaziyeti itibarile çok mehimdir.

4 § 2585 A/35247 (35) Harta.

Osmalı imparatorluğu ile Lehistan ve Rusyayı ihtiva ediyor. Matbu çizgiler üzerine boyalı ve el yazmasıdır. Birinci Mahmut zamanında yapıldığı anlaşılıyor. Bir köşesinde Kama-nice kalesinin mufassal krokisi vardır. Ehemmiyetli bir harta olup ebadı $0/60 \times 1.10$ M. dir.

5 § 6585 B/35247 (36) Harta.

Marmara, Ege ve Adıryatık denizlerini muhtevidir. Kitabede yapanın adı ve tarihi mukayyet değilse de Üçüncü Selim zamanında yapıldığı, Napolyon harplerine dair birtakım notlardan istidlâl edilmiştir. 0.66×0.80 ebadındadır.

6 § 2585/35247 (43) Harta 1197 Hicrî Mühendis Ahmet Rasim.

Cezair limanının mutazam krokisi olup 1197 taribinde bir İspanyol filosunun bu limanı topa tutması münasebetile yapılmıştır. 0.50×0.63 ebadındadır.

7 § 2589/32251 Harita Bahrisiyah 1137 Hicri.

Karadeniz hartasıdır. Bu denizde seyri sefer eden Türk gemicileri için yapılmış olan bu harta da Karadeniz ve Azak denizi sahillerindeki müstahkem mevkiler bilhassa işaret edilmiş ve ayrıca üç kıta yelken ve iki kıta çekirme tersim edilmiştir. İbrahim müteferrika vasıtasisle basıldığı melhuzdur. Nevşehirli İbrahim Pş. zamanında, ilmî ve vatanî bir dâva maksadile yazılmış olduğu, 15 satırlık Türkçe kitabesinde geçen ifadelerden anlaşılmıştır. 0.65×1.00 ebadındadır.

8 § 2752/49355 Harita 802 hicrî Ebülmuhisin.

Avrupa ve Afrikayı tamamen ve Asyayı kısmen ihtiva eder. Deri üzerine renkli ve boyalı yapılmış olan bu hartada Afrikanın cenup sahilleri ve Ümit burnu resm edilmiştir. Bu

sahillerden yelken gemilerinin seyri sefer etmekte olduğu gösterilmiştir. Avrupa semtinde Tuna nehrinin şimalinde Macaristan havzasında hilâl resminin bulunması oraların mülkümüze ilbakından sonra yapıldığını göstermektedir. Bu harta eski Akdeniz hartaları üzerine yeni keşfiyatı ilâve etmek suretile vücude getirilmiştir. Belli başlı şehirler ve kaleler, sur, kule ve çadırlar kendi şekillerile gösterilmiştir. Yazısı Magribidir. Ebadı 0.74×1.00 M. dir.

9 § 2753/49356 Harita 816 Hicri İbrahim.

Deniz müzezinde bulunan İbrahim Mürselin boyalı ve yalınlı Bahrisefit, Karadeniz ve Azak denizi hartasının bir eşidir. 0.54×0.88 ebadındadır. Deri üzerine yapılmıştır.

10 § 2754/49557 Harta parçası 935 Hicri Piri reis.

Ceylan derisi üzerine yapılmış olan bu harta, Antil adalarile cenubî Amerikanın şimâl sahillerini ve bu sahillerde Portekizliler tarafından bulunmuş iki mevkii ihtiva eder. Büyük mikyasda yapılmış bir hartenin dörtte bir parçasıdır. Üzerinde rüzgârların cihetlerini gösteren dört dane rüzgâr gülü ile iki dane meyil taksimatı vardır. Her haneden haneye altışar ve noktadan noktaya onar mil olarak ayrılmıştır. Hattı üstüvayı da eğri bir hatla gösterir. Harta, boyala yapılmış üç yelkenli resmini havidir. Ketebesi "Harrerehülfakir Piri reis bin elhaç Mehmedülmüştehir biraderzedei merhum reis gazi Kemal an şehri Gelibolu sene Hamse selasine ve tis'a mie," dir. Ebadı 0.63×0.68 metredir. Bu hartenin Maarif Vekâletince fotoğrafı alınmıştır. Mecmuamıza konmuş olan harta, bunun ufak bir fotoğrafıdır.

Topkapı sarayı müzesi Üçüncü Ahmet kütüphanesi

11 § 3095/22917 Tercümei atlas 1094 Hicrî Ebubekir Behram.

Atlasın ikinci cildidir. Yedi hartası vardır. Tam nushası, "Revan," tabir olunan mahalli mahsusun kitapları arasında 1634/24594 numarada.

12 § 139/24111 (69) Harita 1263 Hicrî Mühendishane.

Alibey köyü ile Çoban çeşmesi civarlarında yapılacak manevreye ait hart. 0.58×0.83 ebadındadır.

13 § 140/24112 (70) Harta.

Bez üzerine yapılmış şimalî ve cenubî Amerika ile "Malezya," adalarından Yeni kineyi ihtiva etmektedir. Şimalî Amerikanın şimali garbî sahilleri ve Okyanosya adaları resmedilmediği cihetle, 17. inci asra ait olması muhtemeldir. 1.70×1.70 ebadındadır.

14 § 141/24113 (71) Harta.

Bez üzerine yapılmış Avrupa, Asiya, Afrika ve Okyanos-yayı göstermekte olup Avustralyanın Holanda işgalinde bulunduğu kaydedilmektedir. 1.70×1.70 ebadındadır.

15 § 142/24114 (72) Harita 1359 Hicrî Mektebi bahriye.

Matbu bir Bahrisefit haritasıdır.

16 § 60 Harta.

İpek kumaş üzerine boyalı yapılmış Hazer denizini gösterir. Bu harta Büyük Petro tarafından tersim ettirilen hartenin izahatlı tercümesidir. 0.95×1.65 ebadındadır.

17 § 61 Harta.

İpekli kumaş üzerine boyalı yapılmış Osmanlı hükûmetinin şimal hududunu ve 1185 ile 1206 da elinden çıkan yerleri gösterir. Hartenin ebadı 0.27×0.43 dür.

18 § 62.

İpekli bez üzerine yapılmış Boğaz içi hartasıdır. Üçüncü Selim devrine aittir. Ebadı 0.38×0.48 M. dir.

19 § 63 Harta. Mustafa.

İpekli kumaş üzerine yapılmış Türkiye - Rusya ve Lehistan hudutlarını gösterir. 0.65×0.70 ebadındadır.

20 § 64 Harta.

Hazine kitapları arasında 386/35750 numarada tavsif edilen mükemmel fakat fersude hartayı ikmâl edebilir. Çünkü aynı maksadla yapılmış olup şark eyaletleri, Kafkasya, İran, Surya ve Irakın idarî taksimatını göstermektedir. 2.15×2.15 ebadındadır.

21 § 67 Harta.

İşbu atlas deri üzerine yapılmış 0.50×0.64 ebadında dört hartayı havi olup birincisi Avrupalının garbını, Afrikanın kısmen şimalını, ikincisi Adalar denizi havzasını, üçüncüsü Avrupayı ve dördüncüsü tekmil Akdeniz sahillerini gösterir. İlk üç danesi yazılı olup ayrıca resimlidir. Dördüncüsü yazısızdır. Kara kısımları müzehheptir. Sakız ve Radosun Türkler tarafından zaptından evvel yapıldığı sarahatan anlaşılmaktadır. Çok mühim ve kıymetli bir eserdir.

22 § 68 Harta 1242 Hicrî.

Erkânîharbiye ve mühendishane zabitanı marifetile 1/800 mikyasında 40 pafta üzerine yapılan Bursa şehrine ait mu-fassal pilân ve emlâk hartasıdır. 7 numaralı paftası yoktur. Beher pafta 0.55×0.75 ebadındadır.

Topkapı sarayı müzesi yeni kütüphane dairesi

23 § 4647 Harita 1799 Milâdî .

İstanbuldan Kandehara kadar Osmanlı İran ülkelerini ve şimalî Türk illerini gösterir. Miller ve Fersahlar kayt olunmuş

isede, sahil hatları doğru değildir. Şâh abbas devrinden sonra yapıldığı anlaşılmaktadır.

24 § 4648 Harita 1208 Hicrî. Ali efendi.

Malta adasının mufassal pilanı olup tarihî notları da vardır.

25 § 4649 Harita 1182 Hicrî. Mustafa efendi.

İnce ipekli kumaş üzerine yapılmış Rusya hududunu gösterir boyalı harta. Ebadı 0.75×1.05 dir.

26 § 4650 Harita. 1182 Hicrî. Mustafa efendi.

İnce kumaş ikek üzerine yapılmış Rusya hududunu gösterir hartadır.

27 § 4652 Harita 1182 Hicrî. Mustafa efendi.

Asiya, Avrupa ve Afrika kıtalarile nisif kürei şarkiyi havi boyalı ve yıldızlı bir hartadır. Kenarlarında muhtelif hükümetlere ait armalar vardır. 1.18×1.41 ebadındadır.

28 § 4524 Kroki.

(1148-1152) Türk - Rus harbi esnasında Azak denizinin Lori burnu önünde 1151 yılında iki filo arasında vukubulan çarpışmayı gösterir. Kâğıt üzerine renkli ve resimli olarak yapılmıştır. Resimler, bayraklar ve harekâtı gösteren izahlar pek mühimdir.

29 § 4526 Kroki 1203 Hicrî. Feyzullah efendi.

(1201-1206) hicrî Türk - Rus ve Avusturya harbi esnasında, Türk Karadeniz donanmasının kılburnu mevkiiine karşı icra ettiği (1202 Zilhicce) harekâtını gösterir. Kâğıt üzerine renkli ve resimli olarak yapılmıştır. Askerî kıymeti pek yüksektir.

Topkapı sarayı müzesi Bağdat köşkü dairesi

30 § 325 Nüretüllislâm 1086 Ebubekir Behram 1. Cilt 6 hartası vardır.

31 § 326 " " " " 2. " 26 " "

32 § 327 " " " " 3. " 81 " "

33 § 328 " " " " 4. " 39 " "

Beşinci cildi yoktur.

34 § 329 " " " " 6. " 11 " "

35 § 330 " " " " 7. " 2 " "

36 § 331 " " " " 8. " 44 " "

37 § 332 " " " " 9. " 17 " "

38 § 333 " " " " 10. " 10 " "

39 § 337 Kitabülbahriye 927 Piri reis Akdeniz kılavuzu 134 hartası vardır.

40 § 338 Haritai Ekalim. Piri reis Kitabulbahriyenin yalnız hartalar kısmıdır. Bunda 168 adet harta vardır. Sureti umumiyede Marmara ve Akdeniz hartalarını gösterir.

41 § 339 Atlas 1114 Hartalarında gemi resimleri, Belgrad ve Bagdad şehirlerinin pilanları şayanı dikkattir.

Topkapı sarayı müzesi emanet hazinesi dairesi kitapları

42 § 2174/28064 Harita 2187 Mustafa efendi.

İpekli kumaş üzerine boyalı yapılan Karadeniz ve Akdeniz hartasıdır. Ebadı 0.70×1.20 M. dir. Çok güzeldir.

43 § 28034 Harita , Mustafa efendi .

İpekli kumaş üzerine boyalı yapılan “ A „ işaretli iki harita, Rus askerinin tahşidatı münasebetile yapılmış olup Türkiye , Rusya ve Lehistan hudutlarını gösterir. “ B „ işaretli diğeride Lehistan ile bu memleketin Rusya , Avusturya , Prusya arasında taksimini gösterir.

44 § Harita Mustafa efendi.

“D,, İşaretli harta dahi , Kırımlın şimaline düşen hudut ile Kafkas ve Macaristan memleketlerini gösterir .

“C,, işaretli harta, bez kumaş üzerine tersim edilmiş olup büyük kıtada bir avrupa hartasıdır. Buna ayrıca (28035) gibi bir numara verilmiştir. Bunlardan: “ A „ 0.71×1.00 , “ B „ 0.65×0.90 , “ C „ 2.05×2.21 ve “ D „ işaretli harta 0.30×1.40 M. ebadındadırlar.

Burada adı geçen Mustafa efendi Harta işlerinde çok kıymetli bir mütehassıs olup eserlerinin altında şu yazılar vardır:

(Mustafa: Ameli ressam hifzi, enderun hazreti sadri âlî)

Bu cetvellerde gösterdiğimiz coğrafî eserler ve hartalar, sîrf Türkler tarafından tersim edilmiş âsârdır. Daha bir çokları da vardır.

Sefaretnamelerimiz

Bâlâda tadar olunan erbâbı himmetten ve bunların vücuda getirdikleri eserlerden başka, sefaretler maiyetine verilmiş olan bazı eshabî kalem dahi adeta birer coğrafiya demek olan yolculuk meşhudatını “ Sefaretnâme „ altında yazmışlar. ve bunların da Türk ve Avrupa coğrafiyasına baylı yardımcı dokunumuştur. Bittetkik mühim gördüğümüz sefaretnameleri de burada birer birer zikrediyoruz:

1 — Mehmet Ef. nin	Viyana sefartnamesi	1665
2 — Zülfikar Ef. nin	”	1691-1698
3 — İbrahim Pş. nin	”	1719
4 — Yirmi sekiz Çelebi Mehmet Ef. nin	Paris	1720
5 — Yirmisekiz zade Sait Pş. nin	”	?

6 — Mustafa Ef. nin	Viyana sefaretnamesi	1748
7 — Ahmet Resmi Ef. nin	”	1758
8 — ” ” ”	Berlin	1763
9 — Vak'anüvis Ef. nin	İspanya	1788
10 — Ahmet Azmi Ef. nin	Berlin	1792
11 — Ebubekir Ratip Ef. nin	Viyana	” ?
12 — Mustafa Rasih Ef. nin	Rusya	1792
13 — Moralı Ali Ef. nin	Paris	1797
14 — Sait Vahit Pş. nin	”	1806
15 — Ahmet Muhip Ef. nin	”	1812
16 — Dürrî Ahmed Ef. nin	İran	1720